

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ի Ր Ե Գ Ի Ր

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԵՐԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԵՌԵՒՏԻՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղու. 100 : Վեցամսեայ գին Ղու. 52 1/2 : Եռամսեայ գին 26 3/4 :
Հինգ ստորագրուող գումարին մէկ օրինակ իրեն ձրի դիտի տրուի :
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի :

Պոլսէն դուրս գացած Լրագիրներուն փոխադրանքը ամենին վրայ է :
Իր շահին համար շուր մը հրատարակէ ու շաբաթ յետի ջնարէ տոցին 40 փարայ :
Նորաձիգ գրող ծանուցումը ձրի է : Դուրսէն եկած երկուսն րուս փոխադրանքը ամենին վրայ է :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ն Ե Ր Գ Ի Ր Ի Ր Ե Ր

ՊՕԼԻՍ 19 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Քաղաքիս անգործութիւնը մի և նոյն ցանկալի վիճակին մէջը ըլլալով, մեծագոր տէրութեան բարեկարգութեան անհաշիւ ջանքերը Օսմանեան ընդարձակ երկիրներուն ներքին բարեկարգութեանը կը պատասխանէ. զինուորականին քաջ կարգաւորութեանը մեծ փայլած տաներով տէրութեան զօրութիւնը պատկառելի կ'ընեն ամենուրեք. բնակչաց մտաւորական կարողութեանը ուժ տալու համար զանազան շինուածքներ կ'ամ'նոր կը հաստատեն, կ'ամ' եղածները առաւել կը բարեկարգեն. բնակչաց զիւրազանցութեանը նախաձեռնութեանը կը ջանան, որ երկրին հանգստութիւնը անվրդով յարատեւութիւն ստանայ. առեւտրականին հեշտութեանը և զարգացմանը գէժ գընող արգելքներուն խնամով դարման կը տանին, որ իւրաքանչիւր արուեստաւոր աստուր ապրուստը զիւրաւ ճարձք և ճարտարութեանը ծաղկեցնէ իւր արուեստը. և որ գլուխ ամենայնի է՝ իւրաքանչիւր արդի քաջ կենցաղակիրութեանը համար, մասնաւոր հոգ ունին տղայոց բարեկրթութեանը, որ ժամանակին խելացի ու կատարեալ բնակիչներով լինան, ծաղկին ու արգաստուրին Տէրութեան ընդարձակ երկիրները : Ուր թուղանք երկրագործականին բազմաձիւղ կենցաղագուտ արուեստին վրայով եղած իմաստուն հսկողութիւնը, որուն յառաջացմանը համար առաջին խնամակալ հանգիստացած է Օգոստոսիան հայրաքույր ինքնակալին և ամեն մէկ կերպով ազգու օրինակ ու յորդոր եղած է ամենուրեք, և հետեւեալ բար ալ իւր զգոնաւոր նախարարները : Ահա աւանդ են իստղաւորութեան պտուղները, որ աշխարհի երկնակեանութեան կը մատակարարեն, իւրաքանչիւր միտք անզգաւորութեան մէջ պահելով, պարզ տեսութեամբ իրական բարեաց հաստատութեանը վերայ միայն կը զբաղեցնեն : Ասոնք իստղաւորութեան արտին բազմապիսեան երկնակեանութեաններն են, որովհետեւ բարւոյն բազմանք ունեցող սիրտը, նոյն բարիքը կ'ընդունի, և իրեններն ալ նոյն բարեաց մատակարար ընելով, բարիքը հասարակաց կ'ըլլայ, և բարեացապարտն ալ իւր արտին իսկական նպատակին այսինքն ամենուրեք բարիք մատակարարելու բազմանքին հասնելով, կը յիշուի, կը յիշուի ու կը փառաւորուի : Ըսեմ կ'ուզեմ թէ քանի որ վեհափառ մեր ինքնակալին բարեւերտութեան ատենին են խառնուելը

ու աշխարհի վրդովմունքները, հարկաւ խաղաղութեան օգտակար արգասիքներ պիտի վայելեն : Վեհափառութեան երկիրները. որոնց մէջ ամենափոքր խառնութեան նշաններ երեւցան թեպէտ տեղ տեղ, բայց չեղան ուրիշ տեղերու պէս երկարատեւ ու սաստիկ, հապա մեծ ճարտարութեամբ և առանց մեծ փնտաւ խաղաղութիւնը նորոգեցաւ. պատճառն ալ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ իրենց բարեգութ Տիրոջ բարեւեր և հպատակաւոր սրտին խաղաղարարութեան շնորհաբերութեան բազմանքը :
— Քաղաքական փախտաւորներուն վրայով ուստի տէրութեան երկրորդ գործն պատասխանը տրուեցաւ անցեալ հինգ շաբաթի, որ իւրեքուրի ինքնապարտուի. և ամեն կերպիւ կը կարծուի որ այս խելացի մասնակից եղող տէրութիւններուն հաճոյական ըլլայ :
— Կայսերական հրամանաւ ամսոյս 13 ին հետաքայ փոխտէրութիւնները եղան :
— Եւ մենի կառավարիչ Սերրի փաշան Բրիտանիայի աստիճան առաւ :
Սարուխանի նախկին կառավարիչ Թեփթէ Էֆենտին քաղաքական ոստիկանութեան ժողովին անդամ անուանեցաւ, հաշուող ատենին անդամ անուանած Սայիտ Էֆենտին տեղը :
— Եւ մենի կարգի պաշտօնեայ Վէլի պէյը հաշուող ատենին անդամ կ'ուսուցաւ :
— Եւ իւրաքանչիւրութեան ժողովին անդամներէն Իսմայիլ Էֆենտին երկրորդ կարգի պաշտօնեայութեան աստիճան առաւ :
— Հետեւեալ օրն ալ Եւթէթ պէյը խոստով պօլսի ընդհանուր կառավարիչ Սուսա Սալթիթի փաշային խաբար տեսնեցաւ :
— Չորեքշաբթի օրը մեծ ծովագետ փետմափայլ Սիւլէյման փաշան Էյպթէի կղզին գնաց արքունի կայսրանուն շտաբաւորայ տեղ նորոգութեան սկսեալ շտաբաւոր զօրաց դպրոցը նայելու, և գործը շուտով առաջ տանելու հրամանը ընելու համար, որով որ առաջ պատրաստ ըլլայ, և այս ամէնը կարգի գընելէն ետեւ հետեւեալ օրը Սայրաքաղաքը դարձաւ :
— Վեհափառ Սուսա Սալթիթի փաշան որ խոստովագրուի գաւառին ընդհանուր կառավարիչ անուանեց, Սայրաքաղաքէն մեկնեցաւ գէյ ի իւր կառավարութեան երկիրը արքունի շտաբաւորներուն մէկով, որ կառավարութիւնը անոր ճանապարհորդութեանը համար պատրաստէր էր :
— Հայրի փաշան և Վեհափառ փաշան Պաղատալի պատերազմական ժողովին անդամները, անցեալ շաբաթ օր Սայրաքաղաքը հասան իրեն անուն արեւելեան ընկերութեան անգլիական շտաբաւոր :
— Եւ շտաբաւոր Սայրաքաղաքս եկան երկու

հարկուր ընդհանր զօրք՝ որոնք Սամիսոնէն շտաբաւոր հեծած էին :
— Իւրաքանչիւր փաշան թարգմանութեան գիւղանին անդամ Վէլի Էֆենտին մօտեցաւ Օմիւռնիա պիտի երթայ կառավարութեան պաշտօնով մը :
— Եւ սեն որ այս պաշտօնը ֆուսիկայ հետ ամենանայած կնիկներուն ստացած ինչքին կարգադրութեան ընելու և անոնք կարգի տակ ձգելու միտքով է :
— Եւ քրոնի նաւարանին թարգման Վեհափառ Սուսա սիմ Էֆենտին Սէլանիկ գաւառին մէջ պաշտօն մը կատարելու կ'որոշուի և ճամբու պատրաստութեան ներ կ'ընեն յիշեալ երկիրը երթալու :
— Ստորին աշխարհաց (Ֆիլիսթին Էօլթէսի) պաշտօնատար Պ. Ն. Սօլթիարը չորեքշաբթի օր բարձրագոյն մեծ փոխարքային պալատը գնաց, և երկար խորհրդակցութիւն ըրաւ Ն. բարձրութեան հետ :
— Եւ իւր Սիլիկաներուն գործակատար Պ. Թարծոնին, որ մայրաքաղաքս եկեր էր անցեալինէն, բարձրագոյն դուռը գնաց զեսպանատան թարգման Պ. Կրաճիկանին ընկերանալով, և բարձրագոյն մեծ փոխարքային, արգարութեան գերագոյն ատենին նախագահին և արաքին գործող պաշտօնատարին հետ տեսնուեցաւ :
— Կայսերական վեհափառութեան կառավարութիւնը կ'ուզէ որ բոլոր Տաճիկաններուն մէջ լինան զինալ ճամբարութիւն մը ըլլայ, և ամենեւին մէկ կը չի պատժուի առանց դատաստանի : Եւ այս նոր օրէնքը բռնաւորութեամբ չի պահող փաշայի մը իւր աստիճանէն ձգուի ալ գիտենք. այս անգամ անանկ գործող մը պատահիլը կը ծանուցանենք, որ անտարակցաւ առաջինին պէս արդար գատաստան պիտի ընդունի :
Եւ իւր իշխանութեան պօլսի նահանգին միջը ըստած տեղին թիւրքմէն յեղէն մարդ մը յանցանքի մը համար պատժապարտ գտնուելով, այս յեղին գլուխ Վէլի պէյը բռնել կուտայ յանցաւորը և կը մեղքնէ առանց դատաստան ընելու ամենեւին : Այս եղելութիւնը բարձրագոյն դուռը իմա նալով, հրաման կ'ընեն որ Վէլի պէյը և օրէնքին բռնաւորութեանը համար իրեն օգնող բոլոր մարդիկը բռնուին, ու չղթայակաւ և քաջ պահապաններով խոստանդնուպօլիս բերուին, արգարութեան գերագոյն ատենին առջեւ դատուելու համար :
Սոս օրեր ասոնք եկան մայրաքաղաքս և արքունի նաւարանին բանտը դրուեցան. ուրիշ հինգ շաբաթի օրը արգարութեան ատենին գէյը ելլալով երկար հարցմունքներ եղան իրենց գործած յանցանքներուն վրայով : Տակաւին ասոնց վրայ վճիռ եղած չէ :
— Բանի մը ժամանակէ ի վեր սերիֆօղլը յոյն

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

Վ Բ Ե Յ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարգանքով ինչն :

Նմանապէս պէտք է միշտ յիշեցընենք, որ որչափ մարդս խելք թափէ, հնարքներ գտնայ հարստանալու և զինքը հանգիստ ապրեցնելու աշխատի, տակաւին ինք բանի մը կարող չէ, այլ ամեն յաջողութիւն Նստուած կուգայ, այն հարստութիւններն ու վստելիք բոլորն ալ Նստուած պարգեւն է որ ուզէ կուտայ ուզէ կ'առնէ :
«Տէր աղքատացուցանէ և տէր մեծացուցանէ. խոնարհեցուցանէ և բարձրացուցանէ. կանգնէ յերկրէ և զմանկն և յարուցանէ զաղքատն և յաղքեւայ (ս. խ. 7) : Բանդի

որ ամենայն մարդ՝ որում էտ նմա մեծ ու ծուծիւն և ինչ, և իշխան արար ըզնա ուսեւ ի նոյննէ և առնուլ ըզնա փին իւր, և ուրախ լինել ի փառս տակ իւր, այն պարգեւ Նստուածոյ է (ս. 23) : Սեծատանց որ են յայտ աշխարհի պատուէր տալ ըջր՝ մի հպարտանալ և մի յուսալ ի մեծութիւն սնտի, այլ Նստուած՝ որ տայ մեզ զամենայն աւատապէս ի վայելել, զարիս գործել և այլն (ս. 41. 17) :
Ուստի չեմ վարաներ ըսելու որ երբոր մէկը կը տեսնեմ որ աշխատեալ հարուստ եղեր անոր աղէկ գործածութիւնը գիտէ ու մէկ մը կարգ չէ, անտարակցաւ այն մարդը երջանիկ է, որչափ որ հնար է այս անցաւոր աշխարհին մէջ ըլլալ : Բայց երբոր տեսնեմ որ իր հարստութեանը մէկ մասն ալ ուրիշ կարօտներու համար կը ծախէ, ու անանկով իր նմաններուն թըռուածութիւնը թեթեւցնելու ու մոլորութիւնները բուժելու կ'աշխատի,

անշուշտ այն մարդն ալ իր աղէին եւ րախտագիտութեանը արժան քաղաքացի մըն է կ'ըսեմ, ու ծննդեան երկրին ալ իրաւամբք փառքը կրնայ սեպուիլ :
Կարճ խօսքով ես կը ցանկամ որ աղգակիցներս հարուստ ու մեծատուն ըլլան Նստուած, Պոլոս, Իսահակայ, Յակոբայ և Յովնէփայ պէս, և ոչ թէ Երանայ, Եսաւայ, Եսաւայ, ու Համանի պէս : Նմանապէս կը ցանկամ որ եթէ հնար է նէ ամեն գիտուն Սոլթիար պէս փիլիսոփայ ըլլայ. այսինքն, նախ վտառականութեամբ հարստանայ՝ մարդու կարօտ չըլլայ, ու ետքը փիլիսոփայութիւն քարոզելու ելլէ, և ոչ թէ շնական փիլիսոփայութեան պէս վատարկելու կարող եղած ժամանակը բերանը հովին բանայ, ու յետոյ երբոր ժամանակը անցնի՝ ամբողջ կամ յուսահատութեանն անբան կենդանի մը պէս ապրիլ փիլիսոփայութիւն սեպէ : Եւ այս փափաքս ալ անհնար բան մը չըլլալ Նստու

պայի հիմակու փիլիսոփայները ու գիտունները աղէկ մը հաստատած են իրենց օրինակով, որոնց շատը՝ գործարաններու և առուտուրի տէր մարդիկ են :
Տեսնենք հիմայ քաղաքական տընտեսութեան գիտութիւնը կրնայ մի այս կրկին աղէկութիւնը մեզի տալու. այսինքն, Ա. անոր ցրցուցած ճամբով վատարկութեան հարստութիւնը կը նման մի ժողովուրդին բարոյականին օգնել. Բ. անոր ցրցուցած ճամբով հարստանալէն ժողովուրդին մտաւորական զարգացումն ալ իրօք կը յառաջանայ մի :
Եւ ք, ինչ կը սորվեցունէ քաղաքական տնտեսութիւնը. — արդար ճամբով հարստանալ : — Իրն է հարստանալու ընտրած արդար ճամբան. — աշխատութիւն : Քաղաքական տընտեսութիւնը մեզի կը սորվեցունէ նախ, որ հաստման ամենահարկաւոր պատճառներուն մէկը աշխատութիւնն է, առանց անոր կամ հաստուժ չըլլար,

1 Տես թիւ 141-142-143-145-146-147-149-150-151-152-153-155-156-157-159-161-163-164-166-171-172-173-174-175-176.

մը կոտորանքնուպօլսոյ մէջ սուտ գուշակութիւններու շատ մը գրուածքներ կը տարածէր իրարմէ աւելի սոսկում բերող, և իր խօսքին նայելով պիտի կատարուէին 1850 տարւոյն մէջը : Երբ ընդհանրապէս ամէն տեսակի բռնութեան գործերուն, հրեաներուն, նոյնպէս առաջիկայ ջնջուելուն վրայ էին, որ առաջուց կը գուշակէր, և այս բանին ինքը գուշակն ալ նախագահ պիտի ըլլար անոնց անխառնութիւններուն վրէժխնդիր ըլլալու պատուոյ աստիճանով : Քաղաքի ոստիկանութիւնը միտում ծեց որ այս գուշակները յատկապէս իր իշխանութեանէն կախումն ունին, անոր համար բռնեց այս յոյնը ու բանտը դրաւ : Ուր տեղ թոյլ տուածութիւն պիտի ըլլայ իր յիմարտին խաբէբա յուժեանք վրայ քաջ մտածութիւն ընելու, սպառնելով որ երկուշաբթի օրը լապիսներէ մէջ հարցարարն նուժեան համար ըլլալու ժողովին վերադառնալու թիւնը այս անխելքը իր պաշտօնին վրայ հաստատէ և արժանաւոր հատուցումը ընէ :

— Եթեմեկիս մէջ չորեքշաբթի և հինգշաբթի օրերը սաստիկ փոթորիկներու պատճառաւ մայրաքաղաքիս ծովերը ալեկոծեալ էին, և կ'ըսեն թէ նաւահանգիստէ նաւահանգիստ մարդ կ'ըսէր նաւերէն մէկ երկուք մը ընկղմած է : Բայց մարդու ալ փնտ ըլլալը աղէկ մը չստուգուեցաւ, թէ և հասարակութեան բերանը խօսքը կար :

— Կոտորանքնուպօլսոյ ծովը կողմի պարիսպներուն շատին ներքեւները ալեկոծեալ հարուածքէ երկար ժամանակէ ի վեր տեղ տեղ աւրած ըլլաւ : չորեքշաբթի գիշերը սաստիկ փոթորիկ ժամանակ լեռնաձեւ ալեկոծեալ չի կրնար զէմ գնել, խուժաբուրի և լէնի խաբուրի մէջ տեղը եղած պարիսպին 50 քայլի չափ մէկ մասը գէտ ի ծովը վրէժ և փողոյն կէտն ալ մէկ տեղ տանելով փոս մը բացեր է :

— Հինգշաբթի առտու ժամը երկուքին քաղաքիս սուլթան Սէհնեմէն մեղիթին լալաճա ըսուած տեղին մօտ Ելանձա թաղը հրդեհ մը պատահեցաւ, ու միայն կրակը ելած մեծ կակ տուելը և մէջն ալ երկու հրդեհ երեցան : Կ'ըսեն թէ նոյն տանը տեղն ալ որ հեռիկ մէկ է եղեր, կրակին առջի օրը մեռեր է :

— Պարսկաստանէն կը գրեն թէ Հոկտեմբերի սկիզբը Իսհրանի մէջ հրատարակել է շահը Սահման Սիրզա անուն իր մէկ հատիկ երկու տարեկան տղան թագաւորութեանը մերձաւոր ժառանգ, և այս պատճառաւ շատ օր հասարակաց ուրախութիւն եղեր է յիշեալ քաղաքին մէջը : Միայն Ելանձա թաղը գործակալը ներկայ գլխաւոր է թագաւորական պալատին մէջ եղած հանդէսին :

— Ելանձա թաղի վրայ իր խաբէբա զօրքը ժողովել մը խմայիլ փաշային վերադառնալու թեմբը որ զինուորական ատենին նախագահ է, և փոխանորդաբար առժամանակեայ հրամանատար զօրաց մինչև Ելանձա փաշային վերադառնալը :

— Իսմայիլ փաշան իր բանակի օգնականներէն մէկը ստիպու խրկել է որ հիմախան Պուրքէշի մէջ գլխաւորած զօրաց մեծ զորագլուխին տանի կայսերական Սահմանութեան 150,000 դահեկանի պարգեւը՝ ոսկի ըլլալով :

— Պոստայի խուփութիւնը բոլորովին գաղաթեր է, և յամառեալ ապստամբները հնազանդութիւն ընելով վտեմափայլ Գայի փաշան Գաւիլնիք պիտի դառնայ, ալ նահանգին ներքերը կենալու հարկ չիկայ : Սահմանութեանը, որովհետեւ այն տեղ կատարեալ կարգաւորութիւն եղաւ հաւաքակ առջի ծագած խուփութեանը՝ որ քանի մը խուփայից անձինք բարեկարգութեան հայրական

կեղու գիտաւորութեամբ : Եւս սրբազան սեպուած յաիշտակութեան փորձը շատ մեծ բան էր, և անկէց հասարակաց հանգստութեանը ցաւալի հետեւութիւնները առաջ պիտի գար, թէ որ Իսհրանէն Սիրզա Ելանձա նաւաճելու հրամանը չի հասներ : Կը յուսացուի որ այս խուփութիւնը հետեւորդ կ'ունենար, և թէ այս խուփութիւններուն առաջնորդին բանտարգելութիւնը իրեն մեղաւորութեան յրուելու նշան մը եղած պիտի ըլլայ :

— Սահմանէն կը գրեն թէ քանի որ խաբէբա զօրքը հաստատուեցաւ, կատարեալ խաղաղութիւն կը վայելենք հոս : Սիր երկիրներուն ժողովուրդը ուրիշ բան չեն ըսեր, այլ միայն ձեռքերին կէտ ի երկիրը վերցուցած աղօթք կ'ընեն օգոստոսի առաջին օրը : Իսկ արդարաւորով Ելանձա փաշային համար որ թէ մեծազօր Ինքնակալին և թէ իւր Ելանձաբարացի գիտաւորութեանը աղէկ հմտացեր է և հասարակաց օգտին մէջ անոնց գիտմանը քաջ գործադրութիւնը կ'ընէ :

— Ելանձա կը գրեն Սահմանէն թէ հոկտեմբերի 30 առտուսն չորս ժամուն մօտ Ելանձա զօրքը ժողովել մը խմայիլ փաշային վերադառնալու թեմբը որ զինուորական ատենին նախագահ է, և փոխանորդաբար առժամանակեայ հրամանատար զօրաց մինչև Ելանձա փաշային վերադառնալը : Եւս սրբազան սեպուած յաիշտակութեան փորձը շատ մեծ բան էր, և անկէց հասարակաց հանգստութեանը ցաւալի հետեւութիւնները առաջ պիտի գար, թէ որ Իսհրանէն Սիրզա Ելանձա նաւաճելու հրամանը չի հասներ : Կը յուսացուի որ այս խուփութիւնը հետեւորդ կ'ունենար, և թէ այս խուփութիւններուն առաջնորդին բանտարգելութիւնը իրեն մեղաւորութեան յրուելու նշան մը եղած պիտի ըլլայ :

— Սեւեհի 2 նոյեմբեր : Ելանձա զօրքը ժողովել մը խմայիլ փաշային վերադառնալու թեմբը որ զինուորական ատենին նախագահ է, և փոխանորդաբար առժամանակեայ հրամանատար զօրաց մինչև Ելանձա փաշային վերադառնալը :

— Սահմանութեան մէջ ալ եղեր է այս կարգով զօրք ժողովել մը խմայիլ փաշային վերադառնալու թեմբը որ զինուորական ատենին նախագահ է, և փոխանորդաբար առժամանակեայ հրամանատար զօրաց մինչև Ելանձա փաշային վերադառնալը :

— Իսմայիլ փաշան իր բանակի օգնականներէն մէկը ստիպու խրկել է որ հիմախան Պուրքէշի մէջ գլխաւորած զօրաց մեծ զորագլուխին տանի կայսերական Սահմանութեան 150,000 դահեկանի պարգեւը՝ ոսկի ըլլալով :

— Պոստայի խուփութիւնը բոլորովին գաղաթեր է, և յամառեալ ապստամբները հնազանդութիւն ընելով վտեմափայլ Գայի փաշան Գաւիլնիք պիտի դառնայ, ալ նահանգին ներքերը կենալու հարկ չիկայ : Սահմանութեանը, որովհետեւ այն տեղ կատարեալ կարգաւորութիւն եղաւ հաւաքակ առջի ծագած խուփութեանը՝ որ քանի մը խուփայից անձինք բարեկարգութեան հայրական

և բարերոր առաջնորդութեանը գէմ գրնելու մը տօք ըրեր էին :

— ԱՂԵՔԱՆԴՐԻԱ. 26 հոկտեմբեր : Վանի մը օր է որ բարձրապատիւ Եպիսկոպոս փաշան Վահրէ է. և շարունակ նահանգին գործառնութիւններուն վրայով կ'ըլլալը :

Եպիսկոպոս փաշայիցնեով հաստատուած է թէ հարկահանութիւնը թերութիւններու մէջ է, և հարուստներուն շահաւոր, միտք ունի փաշան որ չափաւորէ հարկը, քիչցնէ ֆէրէ ըսուած շարժական ընկիւղ և գլխահարկի տուրքը, և հաստատ նշանակել իշխանութեան սեպական ստացուածքներուն վրայով օրէնք մը : Ելանձա ժողովութեան վրայ եղած ծանրութիւնը կը թեմեւանայ կիսով չափ : Ելանձա չըջակալ գեղերուն կառավարիչները և շէյխերը Վահրէ կանչուեցան, ուր տեղ շատ անգամ խորհուրդ պիտի ըլլայ Ե. բարձրութեան Եպիսկոպոս փաշային նախագահութեամբ : և այս խորհուրդներուն ալ նպատակը պիտի ըլլայ ծանցունել երկրին ճիշդ հանգամանքը, և անիկայ կարելի կ'ըլլալ նուրազել տալ :

— Ելանձա ժողովութեան պատրաստութիւնը կան Վահրէի մէջ : Ելանձա պատիւ Եպիսկոպոս փաշային ձեռնադրելու շատ պիտի արշաւեն : Ելանձա փաշային համար գաղթ երեք ձիերուն գէմ 15,000 թալէքի գրաւ մը գրուի պիտի :

ԵՐԵՎԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԱԴԱՆ. Ելանձա 2 ին օրէնս իր ժողովին ատենին մէջ Ելանձա զօրագլու շարժական տարներուն գործոց յայտարարութիւնը կարգաց, որ սա միտքը կը պարունակէ :

« Ով տեղը :

« Հասարակապետութեան նախագահին խորհուրդը պատգամաւ որութեան մէջ պարունակեալ յայտարարութիւնը, մեր հետեւելու քաղաքական նուժութիւնը ամէն երկդիմութեան կը շրջապարկեն :

« Ելանձա ժողովութեան գործառնութիւնը պահանջած ժամանակը իւր սկսելու օրէնս իրական ազատութիւնը գործածել պարտք համարեցաւ : Բայց մեզի արգիլեալ չէ մեր նախորդ պաշտօնատեղիներուն գործոց մէջ հայրենեաց օգուտը աղէկ ծանց նայով եղած անձնանկէր ծառայութեան շատ օրինակներ :

« Սեւի համար սրտեալ վիճակին մէջ, մասնաւոր համակրութիւնները պիտի գաղաթի, ապա թէ ոչ բարեկամութեան և երախտագրութեան յայտնի նշաններու պիտի կամակից ըլլալը :

« Ելանձա ժողովութեան համապատասխանութիւնը, ինչպէս մեր նախորդները բաւական կը վրայեն՝ այս ժողովին մեծ թիւը գէմ շրջապարկեն, հապա մանուակ յանձնառական կանոնները ու թէ պիտի բարեաւաճեն, և անոնցմէ ի զատ ուրիշ կանոնադրութիւն ոչ ունին և ոչ պիտի կրնան ունենալ :

« Ելանձա ժողովութեանը միութիւնը պէտք է պահել մէկ օգտակար խորհրդով որ է բոլոր Ելանձային օգուտը :

« Ելանձա կրնամք ձեռք բերել խորհրդոց միութեանութեամբ, և գեղեցիկ մեր 10 ին ընտրուած իշխանութեան ուժին վրտահ ըլլալով, և այս առեւանին շատութեան կողմին ապագինելով, և վեր-

կամ եղածն ալ կապուտ կողպուտ կ'ըլլայ, որ ստացողին չօգնելէն ետեւ բարքն ալ կ'աւրէ տակն ու վրայ կ'ընէ, ինչպէս երբեմն սպանիացեաց ու հռովմայեցեաց պատերազմով ու յաւիժողակեղծ ձեռք բերած գանձերը ըրին : Ելանձա ժողովութեան անտեւութիւնը ծովութեան ու յաւիժողակեղծ փախել կը ստիպեցնէ, ուրիշէց անհնարին մեղքեր ու շարութիւններ կը ծագին : Սասի քաղաքական տընտեսութիւնը կը ստիպեցնէ ալ թէ ուրիշք են աշխատութեան նիւթ տալու աղբիւրները, և անոնք ինչ կերպով բանեցնելու է որ աշխատողին ջանքը բեղմնաւորելով հասարակութեան մեծամեծ բարիք ծագին : Ելանձա, կը ստիպեցնէ թէ հաստման երկրորդէական պատճառը Ելանձա ժողովութեան աստիճանով ժողովութեան, նախապատեւութեան, բարեխառնութեան և համբերութեան յորդորելով անկարգութեան ու ցածութեան ծագած

չարեացը առջին կ'առնէ : Ելանձա ժողովութեան չօգնելէն ետեւ բարքն ալ կ'աւրէ տակն ու վրայ կ'ընէ, ինչպէս երբեմն սպանիացեաց ու հռովմայեցեաց պատերազմով ու յաւիժողակեղծ ձեռք բերած գանձերը ըրին : Ելանձա ժողովութեան անտեւութիւնը ծովութեան ու յաւիժողակեղծ փախել կը ստիպեցնէ, ուրիշէց անհնարին մեղքեր ու շարութիւններ կը ծագին : Սասի քաղաքական տընտեսութիւնը կը ստիպեցնէ ալ թէ ուրիշք են աշխատութեան նիւթ տալու աղբիւրները, և անոնք ինչ կերպով բանեցնելու է որ աշխատողին ջանքը բեղմնաւորելով հասարակութեան մեծամեծ բարիք ծագին : Ելանձա, կը ստիպեցնէ թէ հաստման երկրորդէական պատճառը Ելանձա ժողովութեան աստիճանով ժողովութեան, նախապատեւութեան, բարեխառնութեան և համբերութեան յորդորելով անկարգութեան ու ցածութեան ծագած

ժամանակը միանգամայն գիտուն ու փիլիսոփայ կ'ընէ : Զարթոյճ ճարտարութիւնը ու փառապանութիւնը զարգացնող ամենէն գլխաւոր պատճառներուն մէկն ալ ազատութիւնը սեպելով՝ բոլոր խոշն ու խուժը կը վերցնէ, արուեստագիտաց միաբաւնութիւնները (քուստափոն) արուեստագիտութիւնները կը բառնայ, մաքսերուն տուրքերը կը թէմեւանէ, կամ բոլորովին կը բառնայ իրաց պարագայներուն նայելով : Կարճ խօսքով՝ որչափ հնար է նէ կը գիւրացնէ ու կը շատցնէ մարդու սպրեւն հնարքները : Հինգերորդ, կառավարութիւններուն իրենց եկամը աղբիւրները ու ծախսեցը բնութիւնը ստիպեցնելով հարկահանութիւնները կարգի կանոնի տակ կը ձգէ : Երբ ժողովութեան անիւրա ու ծագէ հարկերու տակ չի հեծեր : Սեւերորդ, թէ նիւթական և թէ մասաւորական վաճառից մէջ ստացուածոց

սեպականութեան իրաւունքը խոհեմ երկիւղածութեամբ մը անդրաւելի սրահել կը ստիպեցնէ : Երբ թէ մը տօք և թէ ընկիւղ հարուստ ու մեծ մարդոց թիւը ու տեսակը կը շատնայ, հասարակութիւնը թէ մարքին և թէ մարմնին սնունդ կը գտնէ ու կը քաղաքականի : Եթեմեկիս, որովհետեւ քաղաքական տնտեսութեան նպատակը ժողովութեան հանգստութեան է, ուստի աղբի մը աղբատնայալ պատճառները մեծ արթնութեամբ ու ջանքով ստիպելով՝ մէկ կողմէն միշտ աւանդ չորցնելով կը նայի, ու միւս կողմէն ալ հիւսնդանոցներ, բարեգործական ընկերութիւններ, ծերանոցներ, ու անկարանոցներ հաստատուելով, որքը՝ այրին՝ ձեռք հիւսնդը՝ անկարք ու օտարը կը ժողովէ, կը կերակրէ, կը հագուեցնէ կը բժշկէ, ու կը կրք թէ : Սեւեհի ծառային ու անիւրա, գործաւորին ու ձեռնարկուին փոխադարձ անհաւատութիւնները կարգի կանոնի գնելով, սեպական պարտքերին

Ջապէս տէրութեան ամէն պաշտօնատարներուն մտքերնուն և սրտերնուն մէջ արթնցած պարտաւորութիւնը ճանչնալովն ։

« Կառավարութեան նախագահը մեզի այս նը պատակը կը դնէ հասնելու , իւր ազնուաբար ստացած իշխանութեանը այս գոնար և հայրենասիրական գործառնութեանը մէջ պարտականութիւնը մէկ տեղ բերելով ։

« Գաղղիային արժանեացը վայելուչ եղող արտաքին խաղաղութիւն , և ներքին բարեկարգութեան ազգու և յարատեւ զգուշութիւն , և արթնուն և զգոյշ մտաւարարութիւն արքունի գանձուց , ահա ասոնք են մեր պաշտօնին յայտարարութիւնը որ Գաղղիային օգուտը , այս ատենին վրա տահուութիւնը և կառավարութեան նախագահին անձնական հաճութիւնը մեզի կը սահմանեն ամէնքը միաբան ։

« Կեր պարտքերուն առաջին կարգը կը դնենք , ամէն աստիճան և ամէն կերպ աշխատութիւնները պաշտպանել . կ'ուզեմք որ մշակը և բանուորը օր ըստ օրէ ապահով ըլլայ հետեւեալ աւուրը վերայ , և վերածնանքը սկսած վտանգութիւնը կատարելապէս գտնայ ։

« Կ'ուզեմք նաեւ որ այս վտանգութիւնը ընկերութեան ուրիշ գաւառներն ալ տարածի , մտաւոր աշխատութիւնները խրախուսէ , և ստացուածոց և համարմունքի շատ ժամանակէ ՚ի վեր թոյլ ձգած ուժը նորէն տայ ։

« Կ'որոշեմք պաշտօնատարները , գործերնուն բեռը յանձնառու եղած ատենին օրուն հետամուտ չէին բնաւ , ձեր համակրութեանը և ձեր նպատակն ապահովելու պարտաւորած են ։ Ձեր վեճմական խորհրդածութիւնը , ձեր ազնիւ հայրենասիրութիւնը այս իշխանութիւնը կուտայ նոր պաշտօնատարներուն ։

— Քանի որ օրագիրը նախագահին պատգամաւորութեան վրայ այս խօսքը կը հրատարակէ մինակ , և քաղքի օրագիրն ալ պաշտօնատարներուն ընտրութեանը կը հաւելի , սիւնը և նախնաւոր օրագիրներն ալ գանապան կործակելու կը յուշեն ։

ԱՆԳԱՅԻՆ ։ Այս երկրի մէջ նոր բան մը չի կայ . Կ'զգուշացի օրագիրներուն խօսքը Գաղղիայ պաշտօնատարներուն փոփոխութեանը վրայ է , և ամէն մարդ ըստ իւր քաղաքական տեսութեանց կը խօսի ։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ ։ Պէտքն ինչի մէջ օրագիրը որ Իրաւագիրն պատերազմի պաշտօնատարին հաւանութեամբ կը հրատարակի , կը պատարակէ գերմանիացւոյ գունդերուն Շլէզվիկ Զօլդերնի վրայ ըրած արշաւանքին և այսպէս կ'ըսէ ։

« Տանիմարքայի վրայ մեր ըրած պատերազմը աւտոգուտ ընողը , և գերմանացւոյ գունդերուն զօրապետաց ձեռքը կողողը ոչ թէ Գաղղիայի և Կ'զգուշացի և Ռուսիայի անհատաւոր ազգեցեալներէ , հապա Տանիմարքայի փոքրիկ թագաւորութիւնը վրայ մեր ըրած անխրաւ յարձակումներնուն ունեցած գիտակցութիւնն է , և յիշատակութեան սկզբունքներ Տանիմարքայի մէջ ցանկը ունեցած գիտաւորութիւններն է , որոնց դէմ ուրիշ կողմանէ անգագար կը պատերազմէր ։ Տանիմարքայ , եւ նախաւոր միւս դէմ անգղիացւոյ 1807 ին ըրած ապօրինակ գործը աղտոտեց պատմութեանը շարունակութիւնը , և թէ որ ըլլար նէ Տանիմարքայ ։

քաղքիները Լեւոպայի տէրութեանց կարգէն հաւելն ալ նոյն աղտը պիտի բերէր , վասն զի Տանիմարքան ասանկ պատիժի մը արժանի չէ , որչափ ալ անտոգիւտ որ չի համարուիր անոնց մեղք հետ ունեցած վարմունքը ։

ԻՏԱԼԻԱ ։ Գիտէնք թէ Գիտին օրագիրը կը բերէ շատ հաւանական կ'ընդունեն Պապին Հռովմաւորն գաւառը լուրը ։ Այս լուրը գրութեմ պաշտօնական լուր մը կրնայ ըլլալ . վասն զի ինչի մը պիտի օրագիրն ալ կը հրատարակէ ։ Լեւոպայ օրագիրն կը հաստատէ նաեւ թէ Պապին գաւառը նոյեմբերի 15 ին պիտի ըլլայ , և Գաղղիայի պահապան զօրքը պիտի վերնայ նոյն ազգին գունդերէն , որոնք արտաքին կողմերը կեցած էին ։

Հռովմայի գունդերուն հրամանատարութիւնը որ մինչեւ հիմա գաղղիայի զօրապետներու ձեռքն էր , ասիւցեալը պապական կառավարութեմ զօրապետներու պիտի անցնի , (տէլքապի պատեւրազի պաշտօնատարը հռովմայի զօրապետներէն մէկը հրամանատար պիտի ընտրէ ։ Լեւոպայ սրտումները հոկտեմբերի 27 ի աւուր կարգը հրատարակէր ։

— Իտալացւոյ օրագիրները նոյեմբերի կ'ըսուէր Հռովմայի մէջ թէ միջնորդ տէրութիւնները Պապին պահանջէր են , որ իր առաջին պաշտօնատարը Լիւնոնի կարգինալը հեռացնէ գործէն . և Փարիզ եղող Պապին Տ . Գիտնալի նախալը , կ'ըսուէր թէ , կարգինալ և կառավարութեան պաշտօնատար պիտի ըլլայ Լիւնոնի ինչի տեղը ։ Լեւոպայի կ'ըսուէր որ կառավարութեան գերագոյն պաշտօնին կարգինալներէն Նիկիա և Վանիզլի կարգինալներուն տեղը պիտի անցնին Պէտքն թէ ինչի և Լամպրուքի կարգինալները , տակաւին Պապը չի գործած ։

Կերեւայ թէ այս փոփոխումներուն ձայնը հաւել աւուրը հիմապետան կառավարութեան պաշտօնատարներուն հասարակութեան իրենց վրայ ունեցած կործակելն են , ինչու որ չի յաջողեցան իրաւունքն այն գոնարին գործերուն մէջ որ պիտի կատարէին քաղաքական և կառավարութեան խառն ՚ի խառն եղելութիւնները շտկելու համար , որոնց մէջ բոլոր երկիրը ընկողմեր էր հասարակապետութեան երեսէն ։

— Հռովմայի օրագիրը հոկտեմբեր 24 կ'իմացունէ թէ , առժամանակեայ քաղաքական պաշտօնատարներուն ատենը իրենց նախագահին առաջարկելով միաբան հաճութեամբ գիր մը գրէր են Պապին աղաչելով որ շուտով գաւառը ՚ի Հռովմ , ուր զինքը կը կանչեն իրեն հաւատարիմ հպատակներուն փափաքը ։ Այս բանին համար պատգամաւորներ ընտրեցին որ Պիոս իններորդին երթան , և ընտրւածները ասոնք են ։ Նախագահ (տէլքապի իշխանը , Բարթոլոմէոս Բիթլի , Վիլհելմ Բիթլի , Փիլիպպոս Սաւանի , Հիտաւիոս Բաւաւաւալի ։ Լեւոպայի թէ հոկտեմբեր 25 ին առաւուռն Հռովմէն ձամբայ ելան ։

Հոկտեմբեր 31 ին Հռովմայէն կը գրեն այսպէս ։ Հիմապետան ամէնուն միտքը Պապին վերադարձնէր է , որ ամսոյ 20 — 25 ին պիտի ըլլայ կը համարեն , թէ որ օրէնսգիր ժողովն Հռովմայի արշաւանայ համար պահանջումներուն վրայ եղած խնդիրներուն վէճը Բոնգիլի մէջ նոր անվտանգութիւններ չի ձգէր ։ Զի գիտեմք թէ պապական ար-

քունքը այս եղանակէն ինչ իմացաւ , և ասիկայ ստուգելու կ'իմանաւ երբեք պատգամաւորներուն եկած ատենը որ գաղին Պապը հրաւիրելու որ իւր մայրաքաղաքը գայ ։

Կարելի եղած քաղաքական ամէն մէկ նկատուամով ալ այս վերադարձը բարեկիցաբար վախճաններ պիտի ունենայ ։ Պապական կառավարութեան մասին նոյեմբեր , այս վերադարձը մեր զինքերուն ըստ կըսած նորագութիւնը պիտի կատարելապէս լինէ , և Պապը պիտի բերէ այն քաղաքին մէջ ուր պապականութիւնը հաստատուած է , և հաստատուելու պիտի ինչայ քանի որ մնայ . ինչու որ իր վիշտները յիշատակները ու յիշատակարանները և զիւսները ամէնը հոն են ։ Կ'ըսուէր պապականութեան մասին նոյեմբեր նէ՝ օրչափ վեհանքն հիւրընկալութիւն որ ըլլայ այն արտասահմանելոյն , և գործառնութեան ինչ աղտոտութիւն ալ որ արուի , այս աղտոտութիւնը կանխակալ գաւառներէն աղտոտ չըլլար , որոնց կառավարը իր շարժումներէն յարգը պիտի նշէ ։

Հռովմայի մէջ , անվտանգութեան ամէն պատճառները կը չքանան ։ Հոս Պապը իր տեղը կ'ըլլայ , ոչ պարտաւորութիւն մը և ոչ պատշաճաւորութիւն մը կը բաւազատէ զինքը , և իր խօսքը աշխարհի վրայ առաւել յարգանք և հանդիսի կը տարածի ։ Իտալիան որ խորհրդէն է , Պիոս իններորդի երկիրներուն կեդրոնին վրայ և ամէն բան ինքն իսկ տեսնողը բաւական գտնուելով , իր սրտին ազգեցութիւնները աղաւաղար կրնայ գործադրել , և կարելի եղած գործառնութեամբ կրնայ կատարել իր թագաւորութեանը հետ սկսած նորագութիւնները ։

Վերջապէս Գաղղիային կողմէն ալ խորհրդով Պապին վերադարձը հաւատար պիտի ըլլայ շնորհաւարութեան մը և Գաղղիային վաղցուցած արիւնները և ցուցուցած իղձերը պիտի արդարացունէ ։

ՍՊԱՆԻԱ ։ Հոկտեմբեր 30 ին Պատրիարի մէջ խորհրդարանները բացուեցան , կէս օրէն ետքը ժամը 2 ին ատենականները ժողովուեցան , ատենանին նախագահը կարգացուց այն արքունի հրովարտելով որ ըստ օրինաց բացուած կը հաստատուէ 1849 ին օրէնսգրութիւնը ։ Պ . Սիւաթու իմացուց անկէջ ետքը որ ատենականներուն որոշմանը վերաբերեալ ատենը պիտի սկսի ։

Ժամը երկուրը մէկ քաղաք անցնելով նոյն սովորական արարողութիւնները եղան գետնայնայ ժողովն մէջը , ուր ներկայ էին բոլոր խորհրդականները ։ Նախկինը զօրապետը բացուեցուն հրովարտակը կարգաց , և սկսաւ ատենանը առժամանակեայ ատենականները որոշել ։ Պ . Սիւան նախագահ ըլլալու համար 92 վարկ , Պ . Սիւան յառաջագէմ հետամուտ ըլլալուն 22 վարկ , և Պ . Սիւան զաւին 21 վարկ ունեցան ։

Ուրիշ պաշտօններուն քուէարկութիւնները շատ պառակտեցան և այս հետեւեալն եղաւ բանին վախճանը ։

Փոխանորդ նախագահ , Պ . Քոնզալե Ռոմեո , Պ . Վիլիամ Զաւալի կոմս , Պ . Վիլիամ , Պ . Օւաւաւաւա ։

Վտենակալ , Պ . Սիւան , Պէլուա , Կալէլե-Քանեո , և Հիւրի ։ Երկուսը որոշուիլը թիւերուն քիչութեամբ ձգուեցաւ ։

31 ին Սիւան պաշտօնատարներուն ընտրու-

ու իրաւունքնին ճանչցուելով ու վարձքերնին կարգի դնելով մէջերնին գաղապարութիւն ու միաբանութիւն կը հաստատուէ , շատ գոնարութիւններ կը բառնայ , կարծ խօսքով շահանքերութեան չի թողուր որ անգուստ մնալով կարօտութեան ու տկարութեան վրայ բռնանայ ։ Այս մէկ օգուտը ըսեմ այս գիտութեան ։ Այս գիտութիւնը ազգի մը քաղաքականութեան միակ հընարքն է ։ « Բաղադրական և բարոյաւոր կան գիտութեան շատերուն վրայ որ ալ լոյս կը ցոլթեցնէ ։ Այս օր այս գիտութեան վրայ ամենեւին տեղեկութիւն չունի , պատմութեան , օրէնսգրութեան ու բարոյականութեան ալ աղէկ մը տեղեկ չի կըր ։

(ՀԱՌԼ ԲՕՆԻ)

Կարծ խօսքով քաղաքական տեսութեան գործերը մէկի մէկի կը ընենելով կը հասնուի որ անիկայ նիւթական բարիք իբր ձախճան մը չի սեպելու այլ շատերուն երջանկութեանը

կամ գոնէ վիշտներնին թեթեւցնելու ասիւլ մը ։ Այս տեսութեամբ անհընար է որ քաղաքական տեսութիւնը բարոյականի հզօր օգնական մը չըլլայ ։ « Արչափ տեսեալ գիտութիւնը ներք տարածի , այնչափ աւելի լաւ պիտի հասկըցուի , որ բարոյականի ամենէն հզօր օգնականը քաղաքական տեսութիւնն է ։

(Ճ . ՏՌՕԶ)

Թեպէտ հատուած երկայն եղաւ , բայց կ'աղաչեմ ընթերցողներուն որ թիւ մըն ալ ներեն . որպէս զի , ինքի մըն ալ կայ այս տարուան աղաչելի հաւերովը վտանգի ցրուած , ան ալ լուծեմ ու հապա թէ լուծեմ ։

1797 ին Գաղղիայ բարոյական և քաղաքական գիտութեանց Կիւղէմին իր ազգին գիտութիւններուն աս ինքի լուծաւարկեց . թողիլը մը բարոյական լուծաւարկեց . թողիլը մը քաղաքական լուծաւարկեց . և այս կարեւոր նիւթին վրայ աղէկ ձառ մը գրողին ալ վարձք խոտաւալաւ ։ Ուստի աս անկրկան բան գրել ։ Ինչպէս չի գի-

տեմ ինչի իրը առաջարկողն մեղքէն մի ըսեմ , հրատարակողն գոնարութեանն է մի ըսեմ , այս կարեւոր խնդրին վրայ գրուածներուն շատ քիչը թէ բաներ եղան . ու վերջապէս այս կերպով լուծուեցաւ ։

Առաջին անգամին ներկայուած ձառը Կիւղէմին գոն չի կրցաւ ընելու . ուստի նորէն ինքի լուծաւարկեց ։ Ինչպէս այս անգամին ինքի լուծաւարկեց . թողիլը մը բարոյական լուծաւարկեց . թողիլը մը քաղաքական լուծաւարկեց . և այս կարեւոր նիւթին վրայ աղէկ ձառ մը գրողին ալ վարձք խոտաւալաւ ։ Ուստի աս անկրկան բան գրել ։ Ինչպէս չի գի-

տեմ ինչի իրը առաջարկողն մեղքէն մի ըսեմ , հրատարակողն գոնարութեանն է մի ըսեմ , այս կարեւոր խնդրին վրայ գրուածներուն շատ քիչը թէ բաներ եղան . ու վերջապէս այս կերպով լուծուեցաւ ։

Առաջին անգամին ներկայուած ձառը Կիւղէմին գոն չի կրցաւ ընելու . ուստի նորէն ինքի լուծաւարկեց ։ Ինչպէս այս անգամին ինքի լուծաւարկեց . թողիլը մը բարոյական լուծաւարկեց . թողիլը մը քաղաքական լուծաւարկեց . և այս կարեւոր նիւթին վրայ աղէկ ձառ մը գրողին ալ վարձք խոտաւալաւ ։ Ուստի աս անկրկան բան գրել ։ Ինչպէս չի գի-

տեմ ինչի իրը առաջարկողն մեղքէն մի ըսեմ , հրատարակողն գոնարութեանն է մի ըսեմ , այս կարեւոր խնդրին վրայ գրուածներուն շատ քիչը թէ բաներ եղան . ու վերջապէս այս կերպով լուծուեցաւ ։

Թիւնը, և նախագահին յայտնի և ճիշտ պատասխանատուութիւնը հին խորհրդականներուն դարձեալ մնալը հաստատուեցաւ՝ վրանին կատարեալ վստահութիւն ըլլաւ ընդէն։

ԱՄԵՐԻԿԱ։ Քանադայի վիճակը շատ ծանր է միշտ։ Միացեալ Նահանգներուն հետ միանալու խորհուրդը օր օրի նորոգուելով կը բարձրի։

Քալիֆորնիա անուն շոգենաւը 21 հոկտեմբեր թուականով այս րոբը կը բերէ։ Միացեալ Նահանգներուն աղէկ գործ մը եղած կ'իմանա՞մք Պ. Ռուսէնին ետ կանչուելը։ Իրենց օրագիրները այս բանէս հաշուութիւն հաստատուելու նշաններ կը նկատեն երկու գաւառաց մէջ տեղը։ Եւ այս շոգենաւը ուրիշ յիշատակելու արժանի բան մը չիմացնէր։

ԱՅԳԱՅԻՆ

ԱՅԳԱՅԻՆ ՅԱՌԱՋԱԿԱՆԻՄՈՒԹԻՒՆ

Ի ԿԵՍԵՐԻՆ

(Հարաւայեցեալ)։ Միջեւ հիմա խօսածներէս բաւական հասկըցողեցաւ թէ ամէնուն քով և աւմէն տեղ նախանձ կայ, միայն թէ բարի ըլլայ և թէ առանց բարի նախանձու աղէկ բան մըն ալ չի կրնար ըլլալ ոչ երկրի մը մէջ և ոչ աշխարհքիս վրայ, և ամէն բարի բաներ իրենց նախկին անկատարելութեան մէջ կը մնան։ Եւ որովհետեւ ազգային յառաջագիւղութիւնն ալ բարի բան մըն է՝ անոր համար պէտք է ըսինք թէ աս ալ նախանձ է կախուած ունի, և աս ալ ուրիշներուն պէս մինչեւ որ իրարու չի նայուի եղած տեղը կը մնայ, չէ թէ միայն աս, հազար ամէն բան ալ ասանկ է։ Խաղողը խաղողին նայելով կը սեւեռայ՝ կ'ըսեն։ Միևնա՞յն մը այնչափ արագ չի քալեր որչափ որ ուրիշ ձիի մը հետ ճանապարհորդականութեան կամ գողգընթաշուութեան մէջ ըլլայ։ Որկրամիջերը երբ որ միևնա՞յն ըլլան կերակուրը կամայ կ'ուտեն, բայց երբ որ ուրիշ որկրամիջ մըն ալ սեղանակից ունենան՝ չափազանց արագութեամբ։ Ինչպէս որ իրար նայելու նախանձով կը շատնան ազգագրու հաստատութիւնները կամ գործերը, ասանկ ալ անոնց յառաջացումը ասով կ'ըլլայ։ Ինչպէս անձամբ փորձառու և աւանդաւորներ շատերնիս։

Դպիւն անհասները մենք ըլլալովնիս երբ որ իրարու հաւասարելու կամ գերազանցելու, լաւ ըսեմ յառաջագիւղութեան նախանձ ունինք իրարու դէմ, անշուշտ կ'ուզենք որ քաղաքով, տեղով և բոլորովն հանգերձ այնպէս ըլլանք։ Կ'ուզենք որ բոլոր աշխարհք տարածուի ամէն բարիք, բայց առաւել մեր երկրի, առաւել մասնաւոր մեր գաւառը, քաղաքը և այլն։ Կ'ուզենք մինչեւ անձեր նուս։ Բայց այս որ անկարելի է նե՛ւ ազգասիրութեան և հայրենասիրութեան միջնորդութեամբը գոնէ ազգերնուս և հայրենիքնուս կը ցանկանք և ամէն մէկերնիս ալ անոնց նորէ նոր պարծանքներ եւ վեցուներու համար միշտ իրար կը նայինք նմանեալ։

1 Տես թիւ 19 - 176.

2 Իւզիւմ իւզիւմ պարագա գորարար։

ըն և ճարտար ըլլաւ, և անշուշտ աս ոչին պիտի տայ մեզի ի ծնէ որբացեալ որբուցս ան հացը՝ որուն համար կուլանք ու կուլանք։

Օմանեան ընդարձակածաւալ ահրութեանս մայրաքաղաքը Կոստանդնուպօլիս ըլլալով երբ որ վեհափառ Թափաւորնիս լուսաւորեալ դարուս մէջ իմաստութիւնը և գիտութիւնը իրեն աթոռակից ունենալուն հարկաւորութիւնը ճանչցաւ, և ուզեց որ իր մեծադոր տէրութեանը բոլոր երկիրներուն և ազգերուն մէջ ալ տարածուի, էն առաջ Պօլսոյ մէջ և անոր շրջակայները սկսեալ ուսումնասիրութիւնը ու գիտութիւնը ծաղկեցնել։ Եթէ ց սկսեալ զանազան գաւառներ և ազգեր օրինակ առնել կամ լաւ ըսենք անոր վրայ նախանձիւ և անոր հետեւիլ։ Եւ աս օրուան օրս մեծադոր տէրութեան երեւելի հպատակ ազգերէն մէկն ալ մեր Հայոց ազգը ըլլալով, սկսեալ ինքն ալ ընկերութիւններուն և դպրոցներուն թիւը շատցունել թէ մայրաքաղաքիս մէջ և թէ անոր շրջակայները, և ուրիշ հայաբնակ հեռաւոր տեղեր ալ շատցունելու ջանք մը կը տեսնուի ամէնուն վրայ, աղէկ հասկընալով որ ազգին ամէն մէկ անհատին ալ քիչ շատ ուսումնական ըլլալ պէտք է. անանկ որ այս օրուան օրս էի աղէկ բարեկարգեալ դպրոցներ ունի ազգը թէ Պօլսոյ և թէ անոր արուարձաններուն մէջ։ Եւ ազգայիններնուս սեռն ջանքը և օրէ օր ըստ բաւականին զարգացումը տեսնելով, սկսեալ Օմանեան Հայաստանի մէջ գտնուող ազգայիններնիս ալ աղբիւր և վեհափառ Թափաւորնիս այս գեղեցիկ նրպատակին հետեւիլ, կամ լաւ եւս ըսեմ գոյգիւղի նախանձաւորութեամբ մը սկսեալ իրարու վրայ նախանձիւ, իսեւհաս ըլլալով որ ամէն բանի ուսումնականութիւն արթնութիւն և մոքի բացուելով պէտք է. թէ երկրագործութեան թէ վաճառականութեան և թէ արհեստներու յառաջացողիցը ուսումն ու գիտութիւնն է։

Կեսարիա ալ որ Օմանեան տէրութեանս մէջ ընդարձակ և հարուստ գաւառներէն մէկն է, այս պիտի ազգագրու ձեռնարկութիւններու մէջ որով և յառաջագիւղութեան մէջ չուզեր իր հայրենակիցներէն ետ մնալ, թէպէտ և քիչ մը ուշ արթնեցաւ։ Կեսարացիք իրենց նախանձայց և արթնութեանը քաղաքութեամբը և ճարտար, յաջողակ ու փութալն գործունէութեամբը անշուշտ աս մասին ալ Կեսարիան տէրութեան սիրելի և երեւելի գաւառներէն մէկը պիտի ընեն, և մեր հայրենեացն ալ փառքն ու պարծանքը։

Կեսարիայի այս ընկերը նոր փառք մը և նոր պարծանք մը վաստակելու համար չէ, այս պարծանքը Կեսարիան հայրենակիցներնուս առջին գարեւրով կամ հազարաւոր տարիներ յառաջ վաստակած ըլլալը ամէնուն յայտնի է, որ մինչեւ այս օր կը պանծայ ազգիս պատմութեանը մէջ։ Հին ժամանակը տակաւին Հայաստանի շատ կողմերը գիտութեանց և արուեստից համար դպրոցներ և համալսարաններ չգտնուեցան՝ կամ առաւել աղէկ ըսենք բնաւ չի բացուած՝ շատերը ուսման և գիտութեան համար Կեսարիա կը դիմէին, որ ըսել է այն ժամանակին մեր հայրենեացը գիտութեան և ուսումնականութեան աղբիւրը եղած էր։ Գիտութեանց և փիլիսոփայութեան համար մեր այն ժամանակի նախնիքները կամ Վթէնք կ'ընթացին կամ Վթէսանդրիա և կամ Կեսարիա ըստ վիշտութեան պատմըւց։ Եւ անկ մէկ ժամանակ մը Կեսարիան Վթէնք

1 Տես Հնախօսութիւն Հայաստանեայց (հատոր Գ. Էրես 80)։

քի և Վթէսանդրիայի կարգը դասուելու չափ յառաջագիւղութիւն ունենալը, որ այն ժամանակին պիտի ծաղկեալ քաղաքներն էին, իրեն անանկ մեծ փառք մըն է, որ յաւիտեան չի պիտի անջքանայ, մարդիկ փոխուած են՝ բայց բնութիւնը չէ փոխուած։ Հիմակու կեսարացիներն ալ, որ յայտնի կը յընդեն իրենց նախանձայցը և վաղվառուն բնութեամբը թէ ան նախնիքներուն որդիները և թոռներն են, իրենց նախնիքներէն վար չի պիտի մնան անտարակցս։

Կեսարիայի այն ժամանակի ուսումնասիրաններուն և վարժարաններուն մէջ դաստիարակուած ու սորված էին Պրիգոր Լուսաւորիչ, մեծն Ներսէս, Մեսրոպ, Կորիւն, սուրբ Սահակ, և այլն, որոնք իրենց ընտիր հայրաբանութեամբը և բաղմարդիւն թարգմանութիւններովը աղբիս գրականութեանը մէջ մէկ սիւներ եղած են. իսկ Վթէնք և Վթէսանդրիա երթալուն յաճախութիւնը սորոյն Սահակը և Մեսրոպը աշակերտներուն ժամանակը եղաւ. այս ըսածներուս ալ վիշտ են իրենց պատմագրութիւններովը (Յովհաննէս կաթողիկոս, Բաղանդ, Մովսէս Խորենացի և այլն)։

Կեսարիայի այս նախնի յառաջագիւղութիւնները հիմա միայն պատմութիւններու մէջ տեսնալով ազգայիններնիս թող անտարակցս ըլլան որ Կեսարիա հիմա ալ Հայաստանի գաւառներուն մէջ անգրանիկը և յառաջագէմը պիտի ըլլայ ուսումնականութեան և ամէն բանի մէջ յառաջագիւղութեան մասին իրեն ամէն մէկ գիւրգիւղութեանը և յարմարութիւններովը, մասնաւորապէս որ իր մէջը միշտ պակաս չեն և գրեթէ ամէն ուրիշ տեղերէն ալ շատ են ազգասէր, հայրենասէր և ուսումնասիրան անձինք և գերգաստաններ՝ որոնք իրենց սովորական առատաձեռնութիւններովը ազգին բարիքներ ընելու առիթներու կ'ըստանան միշտ։ Եւ մեծապատիւ գերգաստաններուս շատին անունները շատերուն ծանօթ են՝ որոնք որ սփռած են Կաթողիկոս ամէն կողմերը և կը գտնուին թէ գիւղերուն և թէ քաղաքի մէջը. Ինչպէս են Կիւրայէկեան (Վարդապարկեանները), Լեւոնեան, Սահակեանները, Պրեկեանները, Ստեփանեանները, Խաչատուրեանները, Ստամբուլեանները, Կիւմուշեանները, Թիւրքապետները, Պէլլեանները, Օլարգարեանները, Տատուրեանները, և այլն և այլն, տաւ կաւին ասոնց նման շատ ազգասէր անձինք որոնց ամէնուն անունը տալ հարկ չէ շատերուն արդէն ծանօթ են իրենց ազգասիրական գործերովը, և քանի որ ուսումնասիրութիւնն ալ սկսեալ Կեսարիայ սահմաններուն մէջ տարածուիլ նե՛ւ անշուշտ հետզհետէ իրենց գործերը զիրենք պիտի ծանօթացունեն ամէնուն։ Ինչպէս՝ մի չի զարմացուց որ Կեսարիայի պէս խորին տգիտութեան մէջ կարծուած երկրէ մը ելլեն տարուան օրս անանկ գիւցաղուն անձինք որ մեծ ծախքերով իրենց քաղաքի հոյակապ վարժարան կանգնեն ազգին մանկուսներուն կրթութեանը համար, արգարեւ գիւցաղեալ կան գործ. բայց զարմանալու չէ, իրենց աղուաւոր ժողովութիւնն է շարժիչը։ Եւ իրաւի Կիւրայէկեան գերապատիւ մահտեսի Վեառիք և Կիւրայի աղայից այս գիւցաղեական գործը շատերուն ալ օրինակ պիտի ըլլայ ասանկ մեծադորութիւններ ընելու։

Միացեալ Հեփեալ թոռն։

* * *

1 Տես Հնախօսութիւն Հայաստանեայց (անդ)։

գէտներն ու փիլիսոփայները) որ մինչեւ քաղաքական տնտեսութեանը ըսկըցունները ժողովուրդին մէջ շատերուն ծանօթ չըլլայ՝ ազգայ իրական օգուտ մը չի կրնար ընել։ Նոր համար այս գիտութեանը վրայ ընդարձակ գիրքեր հրատարակելէն ետեւ, 1815 ին հարց պատասխանի ձեւով համառօտ մըն ալ հրատարակեց հասարակ ժողովուրդին համար. ու անկէ ետեւ շատ երեւելի տնտեսականներ ալ ուրիշ գրուածքներ հրատարակեցին, որոնց մէջ ամենէն պարզ ու միանգամայն վարդապետութեանը կողմէն ողջ եղածը Ժ. Տաօլ հեղինակին սկզբունք գիտութեան հարցը տնտեսանց անուամբ հրատարակածն է, որ նոր սկսողը մը շատ յարմար կուգայ։

ՀԱՏՈՒԱԾ. ԻԹ.

ՎԵՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կոստանդնուպօլիս հաստատմանը բա.

Լաիան հասկըցանք թէ ինչ է հարցը տնտեսութեանը, ուր գտնաւոր է և ինչ հնարքներով ձեռք ձգելու և թէ ինչ մօտ փաստիկութեւ և գործածելու է որ մեղաց գործիք մը չըլլայ, և այլն։ Իսկ ինչպէս որ միջ միջ ըսելով բերանիս չի քաղցրանար, ասանկ ալ գաւառ ըսելով չենք կրնար գանձու տեղ ըլլալ, մինչեւ որ շաշխարհիք ու զանիկայ իր ծածկեալ տեղէն վեր չի հանենք։ Եւ որովհետեւ արդար ձամբով հարստանալու ու դիւրութեամբ ասորելու համար սոսկ աշխատութեւ նր բաւական չէ, այլ անոր հետ մէկ տեղ բարի վարք ալ պէտք է, որ ձեռք բերուած բարիք զուր տեղը չի վատնուին, ուստի, կարծեմ անտեղի չըլլար, թէ որ այս տեղեկութիւնները հետեւեալ առանձնեթով ու վճիռներով վերջացունեմ. որպէս զի, անոնց համառօտ ու աղբու իմաստները ընթերցողին մարին մէջ ապաւորուելով անոր յիշողութեւ միշտ ներկայ գտնուին ու անոր վարքին առաջնորդ մը ըլլան. վասն զի, վարուց սխալները միմիայն բարոյական պարագքերը չի ճանչնալէն յառաջ չեն իւրար, այլ շատ անգամ, վարուց կանոններուն անցաւոր մոռացութեանէ։

Յիմար մարդուն հաշիւը միշտ պաւկաս կուգայ։ Կոստանդնուքի բարեկամ եղիւ որ ետքն ալ ուրիշները ըլլան։ Երեւոյ վիճակէս ալ գէշը չըլլար մի ըսեր։ Կոստանդնուք չուզողը՝ օգնութիւն ալ չի կրնար առնել։ Կուզեմ որ ինչ պիտի ըլլաս գիտնաւ, միտմտաւ նայէ թէ ասկէ առաջ ինչ եղար։ Եւ աշխարհի մէջ ներդրութիւն քաշել չուզողը պէտք է որ աշխարհք ալ չի գայ։ Ինքզինքնի բարեկամ չեղողը՝ ուրիշն ալ չի կրնար ըլլալ։ Եւ անէն ստորին աստիճանն ալ յաւանք տեղ ունի. Ինչպէս որ աւմէնէն բարձր աստիճանն ալ վախեր

ունի։ Եւ շարահի մէջ իրեն բարեկամ մը չունեցողը՝ անկէ (աշխարհքէն) ձգե երթալ ալ նե՛կ չըլլայ։ Մտաւոր կրակը խոթէ ու բաւար էր ըսէ։ Երեւոյ անգամ տունէ տուն փոխուելը կրակի մը տունածի չափ վնասաւ կար է։ Մենք բնաւ երբեք կարծածնուս չափ երջանիկ կամ թշուաւ եղած չունինք։ Ով որ առաջը չի նայի՝ ինքզինքը ետ կը գտնէ։ Սատանան երբոր կը նայի որ իր վերան դռները գոյցեր են ետ կը գառնայ։ Միացեալ Հեփեալ թոռն։

Ն. Մ. ԶՕՐԱՅԵԱՆ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԵՌԱՀԱՆՈՒ ՄԴԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ